

УДК 811:371.315.7

І. М. Колегаєва, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри,
Н. В. Реконвальд, викладач,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедри лексикології і стилістики англійської мови

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ ФАКТОР У МОВЛЕННЄВІЙ КОМУНІКАЦІЇ (ВІД ДОПИСЕМНОЇ ДО ЕЛЕКТРОННОЇ)

У статті йдеться про просторово-часовий вимір у мовленнєвій комунікації. Розглянуто особливості синхронної та асинхронної комунікації, темпоральні складники електронного спілкування, його структурування.

Ключові слова: час, простір, комунікація, інтернет, цивілізація.

Загальновідомим, бодай навіть банальним, але відтак не менш істинним є твердження про те, що поступ людської цивілізації нерозривно пов'язаний із поступом людської комунікації. Винайдення писемності й народження (у муках) письмової комунікації означало величезний прорив людства у нові сфери інформаційного простору. Знання відтепер можна було фіксувати відокремлено від носія цього знання, тобто конкретної і, на жаль, вразливої, смертної людини. Знання, зафіксовані у писемному вигляді (табличку, папірус, скрижаль, бересту тощо), можна було зберігати безкінечно довго в часі і переміщувати на великі відстані у просторі. Особа-носій знання і відчужене від неї знання (зафіксоване у письмовому тексті) розділилися у просторі та часі, втратили нерозривний онтологічний зв'язок. Відтепер між ними залишився зв'язок "генетичний" (бо в кожного тексту є той, хто *породжує* його, *розповідає* про свої власні або набуті знання) і зв'язок феноменологічний, адже мисленнєвий конструкт, породжений однією людиною (автором), назавжди "переселяється" у письмовий текст, щоб свого часу відтворитися (у більш чи менш трансформованому вигляді) у мисленнєвий конструкт іншої людини (читача).

Винахід книгодруку — це наступний гігантський стрибок у цивілізаційному прогресі. Адже винахід друкарського станка надав можливості принципово необмеженого тиражування тексту, а відтак його поширення у просторі за рахунок появи численних матеріальних "клонів" того самого повідомлення. Це означало, що ідентичні знання, зафіксовані в численних примірниках друкованого тексту, ставали надбанням величезної кількості людей, які мешкали далеко один від одного і були позбавлені найменшого шансу на особисте спілкування. Це останнє залишалося прерогативою виключно контактної, особистої комунікації, яку англомовні дослідники метонімічно називають "спілкуванням лицем до лица" — *face to face communication*.

Ще у 30-ті роки минулого століття Е. Сепір стверджував, що вторинні технічні засоби здійснення комунікації матимуть величезне

значення для поширення культури і призведуть до "соціологічної і психологічної перекрійки світової мапи" [15, 214]. Ще не знаючи про можливості електронної комунікації, він пророцьки писав, що розвиток фізичних умов здійснення комунікації (на той час це були залізниця, телеграф, телефон, радіо, літак) "зробить весь цивілізований світ еквівалентним, з психологічної точки зору, примітивному племені" [там само]. В контексті висловлених Е.Сепіром думок цю останню тезу інтерпретуємо як акцент на тому, що люди утворюють нову культуру і комунікативну спільноту, члени якої матимуть можливість необмежено спілкуватися один з одним попри будь-яку географічну віддаленість у просторі.

Саме це відбувається в теперішній час із приходом нової епохи електронної комунікації. "Нові комп'ютерні форми представлення інформації, які принципово відрізняються від традиційної друкованої форми, призвели до створення нового суспільства, яке іноді називають постґутенберзьким" [4, 9]. Звернімо увагу на темпорально значимий префікс "пост-" у слові "постґутенберзьке": тобто книгодрукарська епоха слугує певною точкою відліку у періодизації людської цивілізації. Нагадаємо, що Дж. Гутенберг (1400–1468) вважається європейським винахідником друкарства, а найвідомішим виданням того часу є Гутенберзька Біблія (1455 р.) [20, 973].

Півтисячоліття минуло з часу винаходу друкарства, коли з'явився принципово новий тип комунікації, що спричинив черговий стрибок у цивілізаційному поступі людства. В 60-х роках ХХ ст. з'являються електронні засоби збереження і передачі інформації, які з часом утворюють глобальну комунікативну мережу, зокрема Інтернет. [див: 19, 3–5]. Винайдення комп'ютерних технологій і утворення інтернету відрізняється від інших не менш науково валідних винаходів та відкриттів ХХ ст. тим, що "внаслідок технологічної й економічної конвергенції саме Internet стає багатогранним, практично всеохоплювальним "простором", у якому можна спілкуватися, шукати інформацію, здійснювати покупки, розважатися, вчитися" [3, 16].

Вищенаведена цитата яскраво ілюструє, що в термінах концептуальних метафор комп'ютерне спілкування переважно тлумачиться як просторове явище, що, у свою чергу, проектується на реальний, географічно членований простір. Так, зокрема, О. Малая вважає, що "комп'ютерне спілкування відбувається або у локальній мережі, що поєднує кілька комп'ютерів, у національній або у глобальній — WWW (World Wide Web)" [11, 99]. Водночас більшість дослідників акцентують його глобальний, транснаціональний, трансетнічний характер. Наприклад, Я. Засурський стверджує, що "інтернет створює новий публічний простір глобального спілкування, ...поза межами державних кордонів і географічних відстаней" [6, 5-6]. Польська дослідниця М. Сокол вказує, що в електронному дискурсі спілкуються користувачі інтернету, об'єднані передусім певними інтересами, а не національно-географічними ознаками" [Цит. за 18, 712]. До цієї тези Т. Яхонтова додає, що ці "спільноти не мають культурних і націо-

нальних кордонів" [там само]. З огляду на вищесказане, слід погодитися з точкою зору В. Карасика, що "комп'ютерний простір поступово посідає найсуттєвіше місце у ноосфері" [8, 348].

Як писав у 90-х роках ХХ ст. Ч. Харіс, "останнє десятиріччя ми живемо в інформаційних джунглях. Для виживання у них людині потрібні навички інформаційного менеджменту, які надають їй величезну потужність, можливість руху вперед і неабияке задоволення" [19, 2]. З його позицій, саме вміння спілкуватися в інтернеті наділяє людину такими навичками і пропонує такі яскраві перспективи. Інформаційні переваги інтернет-простору відмічають й інші дослідники, наполягаючи на можливості практичного використання його глобальної, транснаціональної специфіки. Зокрема Т. Карамішева вважає, що використання комп'ютерних комунікацій у сфері дистанційного навчання має низку переваг: оперативна передача будь-якої інформації, збереження великих обсягів інформації, інтерактивність, реалізація колективних проектів [7, 175]. Змістовний огляд джерел, присвячених проблемі дистанційної освіти за допомогою електронної комунікації, пропонує також О. Горошко [5, 67 і далі].

Водночас деякі дослідники відзначають і негативні особливості безмежності та певної дифузності інтернет-простору. Так, наприклад, Н. Вакуров і Л. Московін констатують, що "на відміну від читача в бібліотеці, кібермандрівник часто не усвідомлює свого місцерозташування в інтернеті" [2, 46]. Автори цієї статті аргументують свої висновки тим, що багатьом мережевим виданням бракує редакторської обробки, що результується у змішуванні інформації і розваг, а також зумовлює зростання рівня комунікативного шуму у повідомленні [2, 45].

Таким чином, багатьма дослідниками електронна комунікація витлумачується в термінах просторових уявлень: як щось всеохоплювальне, не лімітоване об'єктивно існуючими кордонами і межами. Інакше кажучи, це віртуальний простір, над яким не панують закони простору реального. У зв'язку із цим інтерес викликає наступне. Іншою, крім *простору*, базисною категорією світобудови є *час*. Яким чином темпоральна складова відбивається в такому комунікативному явищі, як комп'ютерне, електронне спілкування? Яким чином вона перетинається із просторовою складовою? І, кінець кінцем, що собою являє хронотоп комп'ютерного дискурсу?

Глобальність інтернет-простору перегукується з такою самою глобально-темпоральною категорією. Йдеться про так званий інтернет-час, двадцятичотирьохгодинний режим виміру часу, скоординований з часом по-Гринвічу. Тобто всі користувачі інтернету, в якому б часовому поясі вони не перебували, вступаючи у спілкування в мережі, перемикаються на спільну для всіх інтернет-часову систему. Поточні дані про час обов'язково висвітлюються на моніторі комп'ютера.

Опис темпорального аспекту електронної комунікації слід продовжити згадкою про наймасштабніший, "епохальний" її вимір. Адже саме так позначають новітній виток цивілізаційної спіралі — "*ера, епоха* інформаційних технологій". Наприклад, М. Столярова, характе-

ризуючи "еру інформації, в яку людство вступило в минулому столітті", стверджує наступне: "Як відомо, на зміну 'університетській' або 'універсальній' культурі XVI–XIX століть прийшла сучасна, високо-технологічна, інформаційна культура" [17, 587]. Ми погоджуємось із цим твердженням, оскільки воно доводить вихідну тезу нашої статті про нерозривний і взаємоспрямований зв'язок між розвитком людської комунікації і цивілізованим поступом людства.

Іншим *темпоральним* параметром електронної комунікації, який тісно переплетений із віртуальністю кіберпростору, є його нестабільність, неостаточна фіксація в часі, або так звана фантомність. О. Проніна з цього приводу зауважує, що "характерною рисою мережевого тексту є його фантомність. Він є. Його можна прочитати і тиражувати. Але не можна бути впевненим, що завтра, чи через годину, або ж через хвилину він буде все ще знаходитись у тому самому місці в Мережі і в тому самому незмінному вигляді" [13, 76].

Говорячи про спіралеподібний поступ цивілізації і комунікативних практик людства, нагадаємо про особливості дописемної та писемної комунікації. В умовах відсутності письма людство спілкувалось виключно у режимі *face to face communication*. Кодування і декодування повідомлення мало відбуватися у спільному для обох (чи більше) комунікантів часі і просторі. Поява письмової комунікації уможливила "консервацію" повідомлення, переведення його у потенційно комунікативний статус, в якому воно може перебувати необмежено довго, очікуючи на свого адресата, який у належний час декодує повідомлення, відтворивши мисленнєвий конструкт, закодований адресантом і зафіксований на певному матеріальному знаменні (докладніше про комунікативні статуси повідомлень див.: [9]). Таким чином, з появою писемності стало можливим спілкування у двох режимах: або в синхронному (усне спілкування комунікантів у спільному для них часі і просторі), або в асинхронному (письмове спілкування комунікантів, неузгоджене між собою у просторі і лише загально узгоджене в часі: в тому сенсі, що діяльність адресанта хронологічно передуює діяльності адресата).

Новий виток комунікативних технологій, ознаменований появою електронних засобів фіксації і передачі інформації, зокрема, породив нову комбінацію усного і письмового спілкування в синхронному режимі *on-line*. Просторово-часові координати цього режиму поєднують переваги письмового спілкування (необмежена просторова дистанція між комунікантами) з перевагами усного спілкування (відсутність часової дистанції між комунікативними діями адресанта і адресата). Не можна не погодитися з Г. Аврамовою, яка констатує, що "головна перевага Інтернету над іншими засобами спілкування в сучасному суспільстві полягає в тому, що за його допомогою можна спілкуватися в режимі реального часу, знаходячись на великій відстані один від одного" [1,124]. Режим реального часу та наближення до ситуації безпосереднього спілкування, на думку Т. Радзівєвської, "тягне за собою численні структурно-семантичні ознаки породжуваних повідом-

лень" [14, 32]. Вважаємо це зауваження цілком слушним і з огляду на досліджувану нами проблему (просторово-часові особливості) відзначимо низку саме таких ознак електронних повідомлень.

Часова організація будь-якої діяльності, комунікативної в тому числі, традиційно поділяється на 3 основні фази: початкову, медіальну і фінальну. Л. Солощук пише: "в теорії мовленнєвого спілкування комунікативна ситуація складається з трьох фаз, а саме 1) ініціальна фаза — зав'язування контакту, 2) змістовна фаза — підтримання контакту та завершальна фаза — припинення контакту" [16, 89]. Перегукється із цією тезою і запропонований Ю. Матюхіною підрозділ метакомунікативних висловлювань на три типи: "інхоативні (їх ціль — встановлення контакту), процесні (підтримання мовленнєвого контакту), фінітивні (виокремлюють кінець дії або останню її фазу — розмикання мовленнєвого контакту)" [12, 62]. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне наголосити, що значна кількість типів електронного спілкування (розглянута в цілому) позбавлена такого трифазного структурування. Воно виявляється властивим лише мовленнєвим партіям окремих учасників інтернет-спілкування (чати, віртуальні конференції тощо). Тобто відповідний дискурс є принципово безпочатковим і безкінечним. Так, наприклад, наведемо спостереження Л. Компанцевої про те, що віртуальну конференцію слід визначати як "опосередковане (в межах Фідонет і Інтернет), дистантне, письмово зафіксоване, принципово незавершене спілкування фахівців і зацікавлених людей по запропонованій проблемі" [10, 33]. В унісон звучить і визначення інтернет-прес-конференції як "поточної публікації інформації, що генерується на прес-конференції, яка обов'язково транслюється в Мережі в режимі on line" [2, 48].

Принципово безпочаткове і безкінечне чат-спілкування отримує назву "постійно діючої групи підтримки, яка доступна щодня, 24 години на добу, будь-де в цілому світі" [19, 87]. Причина цього полягає в тому, що чат — це *глобальний* інтерактивний форум, а відтак він перетинає *часові пояси* та *географічні межі* і тому у *будь-який час* у ньому є хтось, хто бажає спілкуватися" [там само]. Виділені нами слова ще раз унаочнюють зв'язок і взаємозумовленість часових і просторових параметрів, що характеризують специфіку інтернет-спілкування.

Література

1. Аврамова А. Г. Электронный дискурс в зеркале оппозиции "устный/письменный" // Вестник Московского государственного ун-та. Сер.19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2004. — № 3. — С. 119–126.
2. Вакуров Н. В., Московин Л. И. Концепции современных российских Интернет-изданий. // Вестник Московского государственного ун-та. Сер.10: Журналистика. — 2001. — № 6. — С. 44–55.
3. Вартанова Е. Л. Европейские неравенства эпохи Интернета // Вестник Московского государственного ун-та. Сер. 10: Журналистика. — 2001. — № 6. — С. 14–23.
4. Вигурский К. В., Пильщиков И. А. Филология и современные информационные технологии // Известия АН. Серия литературы и языка. — 2003. — Том 62. — № 2. — С. 9–16.

5. *Горошко Е. И.* Электронная коммуникация (гендерный анализ) // Общение. Языковое сознание. Межкультурная коммуникация. Сб. ст. / Ин-т Языкознания РАН. — Калуга: КГПУ им. К. Э. Циолковского, 2005. — С. 65–81.
6. *Засурский Я. Н.* Информационное общество в России: парадоксы элитарного интернета // Вестник Московского государственного ун-та. Сер. 10: Журналистика. — 2001. — № 6. — С. 4–13.
7. *Карамышева Т. В.* Изучение иностранных языков с помощью компьютера. В вопросах и ответах. — С.Пб.: Союз, 2001. — 190 с.
8. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — М.: Гнозис, 2004. — 390 с.
9. *Колегаева И. М.* Текст как единица научной и художественной коммуникации. — Одесса: Одесоблполиграфиздат, 1991. — 120 с.
10. *Компанцева Л. Ф.* Формат виртуальной конференции: когнитивно-коммуникативные характеристики. // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). — К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2005. — Вип. 8. — Т. 111, ч. 2. — С. 33–38.
11. *Малая О. Ю.* Особливості комунікації у рамках інтернет-форумів. // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія: РГФ. — Харків: Константа. — 2006. — № 741. — С. 99–102.
12. *Матюхина Ю. В.* Историческое варьирование финитивных речевых актов. // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія: РГФ. — Харків: Константа. — 2006. — № 725. — С. 62–65.
13. *Пронина Е. Е.* "Живой текст": четыре стилиевых признака Net-мышления // Вестник Московского государственного ун-та. Сер. 10: Журналистика. — 2006. — № 6. — С. 74–80.
14. *Радзісєвська Т. В.* До проблеми вивчення сучасних мовних контактів // Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту. Серія: Філологія. Том 6, № 1. — 2003. — С. 25–35.
15. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М.: Прогресс, 2001. — 656 с.
16. *Солощук Л. В.* Особливості функціонування невербальних компонентів комунікації на ініціальних і завершальних фазах розгортання англомовного діалогічного дискурсу // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна, Серія: РГФ. — Харків: Константа. — 2006. — № 725. — С. 89–95.
17. *Столярова М. О.* Концепція "читача-співавтора" в межах комп'ютерного тексту // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. праць. — К.: КНУ ім. Т. Шевченко. — 2004. — № 10. — С. 579–588.
18. *Яхонтова Т. В.* Електронна групова дискусія як жанр міжнародного наукового спілкування // Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. праць. — К.: КНУ ім. Т. Шевченко. — № 10, 2004. — С. 711–718.
19. *Harris Ch.* An Internet Education (A Guide to Doing Research on the Internet)/ — Fulleron: CSU, 1996. — 166 p.
20. *The New Penguin Encyclopedia / Ed. by D. Crystal.* — L.: Penguin Books, 2002. — 1688 p.

И. М. Колегаева, Н. В. Рекоявальд

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра лексикологии и стилистики английского языка

ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ ФАКТОР В РЕЧЕВОЙ КОММУНИКАЦИИ (ОТ ДОПИСЬМЕННОЙ ДО ЭЛЕКТРОННОЙ)

Резюме

В статье рассматривается пространственно-временное измерение в языковой коммуникации. Рассматриваются особенности синхронной и асинхронной комму-

никации, темпоральные составляющие электронного общения, его структурирование.

Ключевые слова: время, пространство, коммуникация, интернет, цивилизация.

I. M. Kolegaeva, N. V. Reconvald

Odessa National I. I. Mechinkov University,
English Lexicology and Stylistics Chair

**SPATIO-TEMPORAL FACTOR IN SPEECH COMMUNICATION (FROM
PREWRITING TO ELECTRONIC)**

Summary

The article deals with the spatio-temporal dimension in speech communication. The peculiarities of synchronous and anisochronous communication, temporal constituents of electronic communication, its structure are being considered.

Keywords: time, space, communication, internet, civilization.